

דין פתילות חנוכה על פי כת"י
מאת רבנו גרשום ב"ר שלמה מבדריש בעל ה"שלמן"
וזקנו רבנו אשר מלוניל בעל "המנהגות"

רבנו גרשום ב"ר שלמה
ספר "שלמן"
זמנו
שני גרשון ב"ר שלמה
כתב היד ומקבילותיו
דין פתילות חנוכה

רבנו גרשום ב"ר שלמה

שמועותיו של רבנו גרשום (או: גרשון) ב"ר שלמה מתבדרות בבית המדרש, שהרי דבריו מובאים ב"אבודרהם", ב"ארחות חיים" (ובמהדורתו הראשונה: "כלבו") ובספרים נוספים עשרות פעמים¹, ודרכם הגיעו חידושי אף אל ה"בית יוסף". אין גם ספק שרבנו נחשב כאחד מגדולי דורו. באיגרת שכתב חכם מפרובנס, דון דוראן די לוניל, בשנת ס"ז (1307) הוא מזכירו: "השלם בכל חכמות מוכתר בנמוסין הר"ר גרשום מבדריש"². ברם, כמו רבים מחיבורי ה'ראשונים'³ אבד גם חיבורו, ולפיכך כמעט ונשתקע זכרו.

המקורות העיקריים לידיעותינו אודותיו הם "סדר הקבלה" - פתיחת רבנו מנחם המאירי לפירושו למסכת אבות, והחיבור "שערי ציון" לר' יצחק די לאטיש. המאירי מונה את חכמי קהילות פרובנס בדורות שלפניו:

- 1 ראה להלן "ספר שלמן". בין השאר מוזכר בספר "אבודרהם" בסדר מעריב של שבת חידוש מעניין בשמו: "הדלקת נר בשבת היא חובה, מפני שהיא מכלל עונג שבת... אבל הדלקת נר יום טוב לא נהגו לברד!"
- 2 קונטרס "חושן המשפט". ציטוט ממנו מובא אצל רנ"י הכהן, אוצר הגדולים - אלופי יעקב, ג, חיפה תשכ"ח, עמ' עט.
- 3 על ספרי ראשונים שאבדו, ועל אלו ששרדו בכתב יד בודד - ראה למשל במאמריו של פרופ' תא שמע המנוח "על כמה ספרים עבריים אבודים בימי הביניים" ו"חידת ספר מנורת המאור ופתרונה" וכנסת מחקרים ב, תשס"ד, ובמחקרו של פרופ' שמחה עמנואל "ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות" (ירושלים תשנ"ג [דיסרטציה]).

ובבדרש⁴ אחר הרב המופלג ר' משולם⁵, הרב הגדול ר' גרשום בר' שלמה, חיבר ספר כלל בו כל פסקי התלמוד וקראו שלמן. והרב הגדול בנו ר' שמואל ז"ל...⁶

ר' יצחק די לאטיש חיבר את ספרו "שערי ציון" בשנת קל"ב (1372). הוא התבסס על חיבורו של המאירי, והוסיף בו חכמים שחיו בשני הדורות שבין המאירי לבינו. הוא גם שינה והוסיף פרטים מספר הקבלה על-פי ידיעותיו, ושילב בדברים את קשרי המשפחה שלו עם חלק מהחכמים. ואלו דבריו על רבנו גרשום:

והרב הגדול, בן בתו של זקיננו הגדול, ר' גרשום מבדריש, חבר ספר כולל כל פסקי התלמוד, קראו שלמן, בסדר הלכות קרוב לסדר הר"ם במז"ל. ולא השלים מה שיעד לחבר, והשלימם במצותו הרב הגדול בנו רבנו שמואל⁸.

ספר "שלמן"

לפי המאירי הנ"ל ספר "שלמן", שכתבו ר' גרשום והשלימו בנו ר' שמואל, הקיף את כל הנושאים שבש"ס. והיה דומה ל"יד החזקה" של הרמב"ם הן בהיקפו והן בסדרו. השלמותיו של הבן בחיבור נעשו כבר בחיי האב, המספר בתוך תשובה שכתב כי "בני שמואל הוותיק הגיה בספרי בדין קורקוב"⁹. מצד שני, בתשובותיו של ר' שמואל שכתבו אחר פטירת אביו הוא מזכיר את "אבא מורי ז"ל בחיבורו" אך אינו נוקב בשם החיבור, ויש מי ששיער לפי זה שתשובות אלו נכתבו לפני סיום עריכת הספר ולפני קריאתו בשם¹⁰.

שמו המיוחד של הספר, "שלמן", אומר דורשני. רבים קראוהו "השלמן", וכבר בדורות קדומים היו מעתיקים שלא הבינו את הכתוב לפנייהם וניסו 'לתקנו' ל"שלחן". למשמעות השם הוצע הפירוש שזהו אוסף השלמות ל"יד החזקה" לרמב"ם, אך מדברי הקדמונים שהזכירו את החיבור אין בסיס לכך שהוא היה מחובר ל"יד החזקה"¹¹. הצורה "שלמן" המופיעה בכתב היד דלהלן מחזקת את הסברה שהספר

- 4 = Beziars.
- 5 בעל "השלמה".
- 6 סדר הקבלה, מהד' פרופ' ש"ז הבלין, מכון אופק, ירושלים-קליבלנד תשנ"ה, עמ' 140.
- 7 שם, מבוא, עמ' 148.
- 8 שם, שערי ציון, עמ' 176.
- 9 כת"י "ספר האסופות", הלכות טרפות, סי' יט, מובא אצל: ד' הולצר, רבנו אלעזר מטרשקון, ירושלים תשמ"א, עמ' 19.
- 10 שם עמ' 18. אמנם בדברי המאירי הנ"ל מפורש שרבנו גרשום קרא לספרו בשם, אך אפשר שאין זו ידיעה ממשית של המאירי, אלא כוונתו שהספר קרוי בשם זה, ותו לא.
- 11 מדברי "שערי ציון" לא נראה שהספר נכתב כחיבור נלווה (פירוש או הערות) ל"יד החזקה". אף לא מצאנו אצל המצטטים את ספר "שלמן" שיצינו כמראה מקום פרק מסויים, כמצוי בציטוטי הרמב"ם. במבוא לספר המנוחה נאמר כי "הספר נסב על דברי הרמב"ם" וא'

נקרא על שם אביו של רבנו גרשום, ר' שלמה, המוזכר באחד המקורות כ"הרב ר' שלמן"¹². מסתבר ש"שלמן" ו"שלמון" הן צורות כתיב מקבילות ל"למן" ו"למון"¹³ המוכרות לנו מאשכנז.

במשך כמאתיים שנה אחרי שנתחבר ה"שלמן" הביאו מחברים שונים ציטוטים ממנו. רובם חכמים מפרובנס שהזכירוהו בספריהם, כמו מחבר כת"י ספר "האסופות" (או "בעלי אסופות"), "המנוחה", "המכתם", "ארחות חיים" ו"כלבו", ואחרים מחוץ לפרובנס, כגון "אבודרהם"¹⁴.

זמנו

את זמנו של רבנו גרשום מבדדיש ניתן לשער על פי כמה מקורות:

א. המאירי הנ"ל קובע את זמנו "אחר הרב המופלג ר' משולם", הלא הוא ר' משולם בר משה מבדריש, בעל "ההשלמה". ר' משולם נפטר בשנים האחרונות לאלף החמישי "סמוך לשנת 1240"¹⁵, ורבנו גרשום היה אפוא בן הדור שבתחילת האלף השישי.

ב. הזמן המשוער לחיבור ספר "המנהגות" בידי הסב, ר' אשר, הוא קרוב לשנת ד"א תתקע"ה (1215)¹⁶. הנכד חי שני דורות אחרי כן - בערך בשנת ה"א כ"ה (1265).

ג. בציטוט מ'ספר היחוד' לר' אשר ב"ר דוד בן הראב"ד נאמר "כך שמעתי מפי החכם רבי גרשום בן החכם הישיש ר' שלמה בן אשר"¹⁷. מתיאור האב הישיש נראה כי עדיין חי בזמנו של נכד הראב"ד. הואיל והראב"ד נפטר בשנת ד"א תתקנ"ח (1198), מסתבר שדברי נכדו הללו נכתבו בסוף האלף החמישי או

הורביץ, ספר המנוחה, א, ירושלים תש"ל, מבוא, עמ' 89, אך נראה שכוונתו לתוכן כל יחידה, ולא למבנהו של הספר כולו.

12 כת"י "ספר האסופות" הנ"ל עמ' 18.

13 בתעודה מגרמניה מוזכר "Meister Salmon" (י"י יובל, חכמים בדרם, ירושלים תשמ"ט, עמ' 197, ובעמ' 199 שם נוטה לזהותו עם הרב שלום מהלא, וראה גם שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, ירושלים תש"ל, עמ' 55, שזכר "הר' זלמוני", המוזכר באותה תשובה גם כ"הר' שלמוני" (עמ' 50).

14 בדור האחרון הודפסו חלקים חשובים מתורתם של חכמי פרובנס, ובכמה במות הוקדש מקום לרבנו גרשום ולשרידי תורתו, ראה: רב"ז בנדיקט, מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 114-116; א' הורביץ, ספר המנוחה, א, ירושלים תש"ל, מבוא, עמ' 88-93; הולצר הנ"ל עמ' 19. הרב בנדיקט התכוון לפרסם את קטעי ספר "שלמן" שליקט וראה בספרו הנ"ל, עמ' 92, אך לא זכינו לכך.

15 י"מ תא שמע, רבי זרחיה הלוי בעל המאור ובני חוגו, ירושלים תשנ"ג, עמ' 169, וראה בעמ' 170 שם, שבשנת 1235 היה רבנו משולם כבן 75, ומסתבר שנפטר בשנים 1235-1240.

16 שם, עמ' 82. וראה להלן ליד הע' 26 שר' אשר בעל "המנהגות" היה זקנו.

17 הציטוט מובא אצל רנ"י הכהן (הנ"ל בהע' 2) עמ' עט-פ.

בתחילת השישי, ואז עדיין חי ר' שלמה. מכאן נוכל לשער את זמן פטירת רבנו גרשום שנות דור אחרי כן, סמוך לשנה הנ"ל, כ"ה (1265).
ד. בנו של רבנו גרשום, ר' שמואל, הוא ר' שמואל מאגדי, רבו של ר' אלעזר מטרשקון¹⁸. תקופתו של האחרון נקבעה לשנים י'-ע' (1250-1310) בערך¹⁹. ר' שמואל היה כנראה מבוגר מר' אלעזר אך בחצי דור, ולפיכך היה לו ר' אלעזר כתלמיד חבר²⁰. עולה אפוא שרבנו גרשום קדם לר' אלעזר בדור ומחצה לערך, וגם מכאן נשער את זמן פטירתו סביב שנת כ"ה (1265).

שני גרשון ב"ר שלמה

יש לשים לב ולהבחין בין בעל "שלמן" לבין החכם הפרובינצלי ששמו כשמו, גרשון בן שלמה²¹, מחבר "שער השמים". חיבור זה הוא לקט ידיעות מתחומים מדעיים שונים, אך איננו ספר תורני. ר' יצחק די לאטיש, מחבר "שערי ציון", היה כאמור בן משפחתו של רבנו גרשום מבדריש וחי כמאה שנה אחריו, והוא מזכיר את מחבר "שער השמים" באותו עמוד שמוזכר רבנו גרשום בעל ה"שלמן", אך בנפרד ממנו²².

כתב היד ומקבילותיו

את הקטע המתפרסם להלן מצאתי בשולי כתב יד של "מרדכי קטן" של ר' שמואל שלישיטאט, בפרק במה מדליקין²³. כתב היד נכתב בידי נחמיה ב"ר שמואל בכתיבה 'אשכנזית'. הסידור כמנהג צרפת שהועתק בראש כתב היד מצביע על שרשיו הצרפתיים של הכותב או של מי שהזמין את כתב היד, ואפשר שהם היו ממגורשי צרפת. העתקת קיצור המרדכי נסתיימה בשנת קנ"ט (1398), וההוספות בגליונות נוספו בלואנץ שבאלזאס בשנת קס"ד (1404). מסתבר שלכותב היתה היכרות מסויימת עם תורת פרובנס, שכן חמיו, שבביתו (ואולי גם עבורו) העתיק, היה במקורו מקהילת גאפ (Gap שבאלפים הפרובנסליים), והדבר מסביר את היכרותו עם ספר "שלמן" שלא מצאנו עדויות לכך שהכירוהו בני אשכנז.

מול העתקת כתב היד שבעמודה הימנית הבאתי שתי מקבילות. הראשונה היא העתקת הקטע העוסק בעניין זה המצוי בספר "המנהגות" שלפנינו. המקבילה

18	הולצר הנ"ל עמ' 20-17.
19	שם, עמ' 24.
20	שם, עמ' 21.
21	שמקובל לציין כבן העיר ארל (= Arles), אך הדבר מפוקפק, ראה: ל' קופף, הלעזים שבספר "שער השמים" לגרשון בן שלמה, תרביץ כד, ב (תשט"ו) עמ' 155.
22	שערי ציון, בתוך: סדר הקבלה מהד' הבלין הנ"ל עמ' 176.
23	כת"י וטיקן 324 (במכון לתצלומי כתי"ע מס' 8635, דף 153, ב).

הארוכה היא ציטוט שבספר "אבודרהם" של אותו קטע עצמו מתוך ספר "שלמן" שנמצא בכתב היד. ההשוואה בין שתי ההעתקות מעניינת ביותר:

א. מצד אחד, כל הדברים המיוחסים בכתב היד לאישים מסויימים (הר"ר משה הזקן; אחד מן החבורה; והשיב לו) מובאים ב"אבודרהם" בצורה סתמית. לעומת זאת 'וצריך עיון' הסתמי שבכתב היד - מיוחס ב"אבודרהם" לרבנו גרשום עצמו. ב. בנוסח כתב היד יש הפנייה לספר "המנהגות", אך באבודרהם חסרה הפנייה זו, ובמקומה מופיע חילוק נוסף בין נרות חנוכה לשאר תשמישי מצוה. ג. פתיחת הפיסקה האחרונה בעניין החלפת הפתילות שונה בשתי ההעתקות. באבודרהם זה נראה כעניין בפני עצמו, ואילו בכתב היד מתקבל הרושם שזה המשך הדיון הקודם, אלא שהנוסח משובש²⁴.

את השינוי הראשון והאחרון אפשר לייחס בנקל לעריכה של בעל "אבודרהם". לדיונו ההלכתי לא היתה נפקא מינה מה היו שמות המתדיינים (שכנראה לא היו מוכרים גם לו), ולכן השמיטם. את הקושיה הראשונה לא התכוון כנראה לייחס לרבנו גרשום, אלא כך ציין את תחילת העתקתו מה"שלמן", וכאילו כתב 'וכתב הרב רבי גרשום ב"ר שלמה יש להקשות'. כאמור, בנוסח כתב היד משובשת תחילת הפסקה האחרונה, ואפשר שנוסח דומה הגיע לבעל "אבודרהם" והוא ערכו לנוסח מובן יותר.

מהות ההפנייה לספר "המנהגות" אינה ברורה לנו, משום שרק קטעים מהספר הגיעו לדינו. אם תחילת הדברים שבכתב היד הם דברי "המנהגות", הרי גם כאן עבר הנוסח שב"אבודרהם" אותה עריכה, כי את דברי השאלות מביא ה"אבודרהם" מרבנו ירוחם, כפי שיוכח המשווה את דבריהם, ולכן ייחס את כל העניין ל"שלמן". אם ההפנייה שנוסח כתב היד מתכוונת לקטע המצוי בידינו (המופיע בעמודה השמאלית), הרי שהיא אינה במקומה. אפשר ששורה זו נכתבה בגליון הקטע כהוספה (אולי של הבן, ר' שמואל), והמעתיק שילב אותה במקום לא נכון.

חסרונו של התירוץ "אי נמי" בכתב היד דורש הסבר. אפשר שלפני האבודרהם היה נוסח מלא יותר של ה"שלמן", ואולי זו תוספת של רבי שמואל מאגדי. יש להעיר, כי יש קשר של תוכן בין דברי "המנהגות" שלפנינו ובין התירוץ "אי נמי" המצוי בהעתקת "אבודרהם", והוא דימוי נרות החנוכה לנרות המקדש. אם נוסף ה"אי נמי" בעריכה שנייה של ה"שלמן", ייתכן שאת הרעיון לתירוץ נוסף זה קיבל הכותב מדברי זקיניו בספר "המנהגות".

בהערות השתדלתי לעקוב אחר הנושאים הנידונים בכתב היד ולציין השוואות, בעיקר לראשוני פרובנס וקטלוגיה²⁵.

24 ראה שם בהערה.

25 נעזרתי רבות בתקליטור הפרוייקט לאיחזור מידע (פרוייקט השו"ת) שע"י אוניברסיטת בר אילן.

דין פתילות חנוכה

כתב הרב רבנו גרשון בעל השלמון
בהלכות חנוכה בשם הרב הנכבד זקנו
הר"ר אשר דלונגיל²⁶ ז"ל, וז"ל²⁷.

כתב רב אח' גאון ז"ל²⁸, פתילות של
חנוכה אחר ימי מצותן שורפין אות' כולן
ביחד²⁹.
ממנו, מפני שהיה הנס בפך שמן של
קדש נהגו בו מנהג קדש³³.

וצ"ע הא דאמ' ³⁰ תשמישי מצוה והקשה ³⁴ הרב רבי גרשום ב"ר שלמה,
נזרקי³¹. תירץ הר"ר משה הזקן דהא קיימא לן דתשמישי מצוה נזרקין.

- 26 הוא בעל "המנהגות", כדלקמן.
27 יש להסתפק האם תחילת העניין היא ציטוט מדברי רבי אשר וולפי זה נצטרך לתקן להלן
'כן כתב' במקום 'וכן כתב', וזהו קטע של "המנהגות" שלא הגיע לידינו, או שמא כותב
הכותרת התכוון רק לאיזכור דלהלן, "וכן כתב...", וציין את רבי אשר בכותרת בגלל
חשיבותו.
28 שאילתות דרב אחאי, וישב, ס' כו (ב). באור זרוע הביא זאת בשם 'ירושלמי' (ח"ב ס' ל),
וברבנו ירוחם כתב על דין זה "כך פשוט במשנה" (תולדות אדם וחוה, נתיב ט חלק א)
[וכנראה ר"ל בברייתא - עיין שאילתות מהד' מירסקי, בראשית ב, סוף שאילתא כו, עמ'
קעד-קעה בהערה].
29 בשאילתות לפנינו, וכן בפסיקתא רבתי אות ג ובתנחומא נשא אות כט פסקו כן על השמן.
ועיין שו"ת משנה הלכות חט"ז ס' רג אות י שהסתפק בדין הפתילות, ונטה להתיר שלא
לשורפן רק כשהן יבשות לגמרי, וכנראה נעלמו ממנו לפי שעה דברי הראשונים (ריטב"א
שבת כא, א; המאירי שבת שם; כלבו ס' מד; רבנו ירוחם בשם הגאונים בתולדות אדם
וחוה נתיב ט חלק א; אבודרהם הלכות חנוכה; מהרא"י בלקט יושר ח"א עמ' 152; שלטי
הגבורים שבת ט, א מדפי הרי"ף אות ו, ופסקו של הקיצור שלחן ערוך ס' קלט סע' כ.
מגילה כו, ב.
30
31 אי אפשר לומר שדברי השאילתות הם הלכות חסידות, שהרי בעל השאילתות עצמו קובע
שרק בזמן קיום המצווה אסורה הנאה או תשמיש של בזיון, אבל אחר גמר המצווה מותר
לזרוק ציצית, אתרוג ועצי סוכה (פרשת שלח ס' קכו). הקושיה נמצאת גם בחידושי הרמב"ן
והרשב"א בשבת כא, ב, בראבי"ה ס' תתמג (מהד' אפטוביצר עמ' 581-582), בחיבור האבוד
"סדר עולם" לרבנו שמחה משפירא (הובא בהגהות מיימוניות בסוף פ"ד מהלכות חנוכה),
בתשובת רבנו משולם (שו"ת בעלי התוספות ס' ב) ובר"ן (שבת ט, א מדפי הרי"ף), ותירצו
כולם כדברי ר' משה הזקן להלן. הריטב"א כתב בשם רבו שמהלכה של 'נזרקים' מוכח
שלא כדברי השאילתות (שבת שם).
32 ספר המנהגות (ר"ש אסף, ספרן של ראשונים, ירושלים תרצ"ה, עמ' 130). נושאו העיקרי של
הקטע הוא נר בית הכנסת, ודין נר חנוכה הובא שם אגב אורחא.
33 גם המאירי (בית הבחירה, שבת כא, א) הביא סברה זו כהסבר להלכה המחייבת לשרוף את

ז"ל³⁵, ה"מ כגון תשמיש שופר ולולב וכיוצא בהן, שדעתו עליהן אחר מצותן שיודע שישארו אחר מצותן, (וכל) [אבל] הני אין דעתו עליהם, דסבור שישרפו בשעת מצות³⁶.

וכן³⁷ כתב בספר המנהגו' של הרב רבי' זקני ר' אשר ז"ל.

ושאל אחד מן החבורה, א"כ פתילות של שבת ישרפו גם כן לפי דעת רב אחי³⁸. והשי³⁹ לו דלא דמי אהדדי, דנר של שבת עקר מצות[ן] ליהנות ולהשתמש לאורה על השלחן ולכל הבית, ובשביל כך יכול ליהנות גם כן אחר מצותן, ואין צריכות שריפה. מה שאין כן בנר חנוכה

מותר השמן והפתילות אחר חנוכה. בעל המאור מסביר את עצם האיסור להשתמש באור נר החנוכה בכך "שהם זכר לנרות ולשמן של היכל" (שבת ט, א מדפי הרי"ף), וכן נמצא בספר האשכול (מהד' הצב"א ח"ב עמ' 21-20).

34 אבודרהם, הלכות חנוכה.

35 אפשר שהכוונה לר' משה ב"ר יהודה מבדריש - חתנו של רבנו משולם מלוניל ואביו של ר' משולם בעל ההשלמה. הדבר אפשרי גם אם זהו ציטוט מספר "המנהגות".

36 חילוק זה נמצא גם באור זרוע ח"ב סי' ל, במרדכי שבת סי' תנו, במאירי בית הבחירה שבת כא, א, ובכלבו סי' מד.

37 אולי צ"ל 'כן' (ראה לעיל בהע' 27). אם לא כן, צריך לפרש ש'וכן' חוזר לתחילת הקטע, לעצם דינו של רב אחאי שהפתילות שנותרו אחרי חנוכה טעונות שריפה.

38 בתוס' רי"ד הוכיח מהיתר מותר נר שבת שאין הלכה כדברי השאלות לגבי נר חנוכה (שבת מד, ב, ד"ה כעין שמן). מדברי המאירי משמע שסבר שלשיטת השאלות אכן כך יהיה הדין גם בנר שבת (בית הבחירה, מגילה כו, ב), וכן נראה מסתימת לשונם של רבנו משולם ("שכל מצוה שעשויה לכליוי כגון הכא נר חנוכה...") - תשובות בעלי התוספות, סי' ב) ושל בעל המכתם ("אם הקצו אותן להיות כלים לגמרי במצוה כגון פתילות של נר חנוכה... צריך לשרפן" - המכתם, מגילה כו, מהד' גראסבערג, עמ' ו) - משמע שיש מצוות נוספות שעשויות לכליוי ואסורות אף הן בהנאה. הרמב"ן, האור זרוע והר"ן הקשו כאמור כאן ותירצו באופן דומה, וכן חילק המרדכי שבת, סי' תנו. ועיין מש"כ תוס' שבת מד, א ד"ה 'שבנר' לחלק בין נר שבת לנר חנוכה, ובשו"ת יביע אומר ח"ג חיו"ד סי' יט אות ה הראה שזהו חילוק שונה ממה שכתבו הראשונים האחרים, והציע נפ"מ ביניהם.

39 לעומת הזכרת הרב משה הזקן לעיל, כאן ר' גרשום אינו מוסר לנו מיהו השואל ומיהו הרב שהשיב לו. אולם, אפשר שקטע זה נערך בידי ר' שמואל מאגדי, בנו של ר' גרשום (ראה במבוא), והוא מתאר כאן דו שיח בין אביו לבין אחד מתלמידיו.

שעיקר מצות' משום פרסומי ניסא ולא להשתמש לאורה, ומשום הכי אסורי' בהנאה אחר מצותן, כי לכך נעשו מתחילה.

ומשום הכי אסורין בהנאה אחר מצותן כי לכך נעשו מתחילה.

גם מפתילות חדשות שנהגו⁴⁰ לעשו' בכל לילה⁴¹, דאין צריך לעשות פתילות חדשות ממה שפר"ש ז"ל במילתא דר' יהושע בן לוי בעששית שהיית' דולקת מערב שבת והולכת בכל היום ולמוצאי שבת מכבה ומדליק⁴², ופי' רש"י שהדליקה (מבערת) [מבערב] לצורך חנוכה⁴³, נר' (לפרשו) [לפירושו] דמותר להדליק בפתילות שהדליק ליל ראשונה. כך פסק הר"ר גרשו'.

ומה שנהגו לעשות פתילות חדשות בכל לילה - אינו צריך. ויש להוכיח זה ממה שפירש רש"י ז"ל במילתא דרבי יהושע בן לוי בעששית שהיתה דולקת מערב שבת והולכת כל היום, למוצאי שבת מכבה ומדליקה. ופירש רש"י ז"ל שהדליקה מבערב לצורך חנוכה. נראה לפירושו שיותר להדליק בפתילות שהדליק בלילות הראשונות וכבו. עד כאן דברי הר"ר גרשום.

40 מנהג זה מוזכר בחיבורי חכמי פרובנס וקטלוגיה: המאירי והכלבו שם ור' שמואל ב"ר משולם ירונדי (אהל מועד, שער מו"ק, נתיב ב). ב"שכל טוב" לר' מנחם ב"ר שלמה הדבר מובא כהלכה גמורה (שמות טז).

41 המשפט אינו ברור, ונראה שחסר כאן. אולי המשפט המקורי בא לומר, שגם מן הנוהג להחליף את הפתילות בכל לילה אין להביא ראייה לשיטת רב אחאי ששאריות הפתילות טעונות שריפה, כי אין החלפת הפתילות מן הדין אלא מנהג בעלמא, שהרי מרש"י מוכח שאפשר להשתמש באותה פתילה כמה לילות. הסבר זה, המיישב את המילה 'גם' שבראש המשפט, איננו 'חלק', שהרי בכל המקורות הראשונים לדין שריפת השמן מפורש שהנותר מליל א' יכול לשמש לנר של ליל ב, ורק הנותר אחרי כל ימי חנוכה טעון שריפה; אם כן, אפילו לשיטת השאילתות לא היה לכאורה מקום לחייב להחליף את הפתילות בכל לילה. ושמא כוונת רבנו גרשום, שאילו היתה החלפת הפתילות בכל לילה הלכה פסוקה חייבים היינו למוצא סברה הלכתית המסבירה זאת, ובה היתה נכללת גם מסקנת השאילתות לשרוף את כל הנותר בסוף חנוכה, אבל כיוון שמרש"י מוכח שאין זו הלכה אלא מנהג - אין מכאן ראייה לדברי השאילתות.

42 שבת כג, א.

43 אבל לפירוש התוס' שם (ד"ה מכבה ומגביהה) מדובר בנר שהודלק מתחילה לצורך שבת, ואין שום הוכחה לענייננו.